

ПРИКАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

МИКИТИН Оксана Дмитрівна

УДК 808. 3-54

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ТИПОЛОГІЯ
СЛОВОВІРНИХ ПАРАДИГМ ІМЕННИКІВ
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Івано-Франківськ – 1998

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української мови Прикарпатського університету ім. В. Стефаника.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Грещук Василь Васильович,
завідувач кафедри української мови
Прикарпатського університету
ім. В. Стефаника.

Офіційні опоненти – доктор філологічних наук, професор
Городенська Катерина Григорівна,
провідний науковий співробітник
Інституту української мови
НАН України;
– кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови
Львівського державного
університету ім. І. Франка
Захлюпана Ніна Михайлівна.

Провідна установа – Чернівецький державний університет
ім. Ю. Федьковича, кафедра історії та
культури української мови.

Захист відбудеться 23 листопада 1998 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 09.03.02 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук при Прикарпатському університеті ім. В. Стефаника (284001, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Прикарпатського університету ім. В. Стефаника.

Автореферат розіслано 22 жовтня 1998 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради
кандидат філологічних наук, доцент

Н. Я. Тишківська

Загальна характеристика дисертації

Новий підхід до інтерпретації словотвірних явищ, який ґрунтується на використанні твірної основи як засобу виявлення типології лексичної деривації, набуває зараз першочергового значення і в комплексі з форманто центричним покликаний відобразити всю складність дериваційної системи. Розробка основоцентричного напрямку у вивченні словотвору впливає з необхідності всебічного, комплексного, різноаспектного дослідження дериваційних процесів, яке враховує роль і функціональне навантаження у словотворі як дериваційного форманта, так і твірної основи.

Основоцентричний аспект дослідження словотвору передбачає встановлення адекватної йому комплексної одиниці класифікації й опису дериваційної системи. Такою одиницею, на думку багатьох учених, є словотвірна парадигма (СП), Поняття СП належить до нових у теорії словотвору і трактувалося досить суперечливо й багатозначно. В останні роки термін «словотвірна парадигма» вже остаточно, на нашу думку, закріпився за мікросистемою дериватів із спільною твірною основою на одному ступені творення, але з різними словотворчими формантами¹.

СП дає можливість виявити семантичні континууми, компонентами яких виступають словотвірні значення (СЗ) дериватів від різних лексико-семантичних, тематичних, структурно-семантичних груп слів, цілих лексико-граматичних розрядів і класів слів як твірної бази. Вона ж виступає і засобом виявлення способів словотвору і словотворчих ресурсів у їх взаємозв'язках і взаємодії, за допомогою яких у дериватах від різних структурно-семантичних класів слів актуалізуються властиві їм як твірній базі семантичні континууми². СП, відображаючи словотворчу спроможність як окремого твірного слова, так і цілих структурно-семантичних класів твірних слів, їх дериваційну потужність, виконує прогностувальну функцію у словотворі.

Актуальність дисертаційної роботи визначається відсутністю в україністиці досліджень дериваційної поведінки іменників. Питання словотворчої спроможності українських прикметників та окремих груп дієслів уже було предметом спеціальних дериватологічних студій. Об'єктом аналізу в нашій дисертації вибрані СП трьох груп іменників: назв осіб за спорідненням та свояцтвом, назв рідин та абстрактних непохідних іменників.

Для того щоб подолати неповноту й односторонність інтерпретації структурно-системної й функціональної організації словотвору, зумовлених переважно форманто центричним підходом до нього, необхідні системні дериватологічні дослідження, в яких типологізувальним фактором була б твірна основа (твірне слово). У зв'язку з цим першочергового значення набуває розробка осново центричного напрямку, при якому вихідним пунктом

¹ Див., наприклад: Земская Е. А. О парадигматических отношениях в словообразовании // Русский язык. Вопросы его истории и современного состояния. Виноградовские чтения 1-8. – М.: Наука, 1978. – С. 71-76; Манучарян Р. С. Словообразовательные значения и формы в русском и армянском языках. – Ереван, 1981. – С. 216-232; Ґрещук В. В. Український відприкметниковий словотвір. – Івано-Франківськ : Плай, 1995. – С. 12-21.

² Ґрещук В. В. Знач. праця. – С. 20.

класифікації, інтерпретації, опису словотвірного матеріалу стає твірною основою. Вивчення систем дериватів, об'єднаних спільністю твірної основи, зокрема українських десубстантивів, є актуальним питанням сучасної дериватології.

Мета роботи – виявити словотворчу спроможність іменників у сучасній українській мові, структурну і семантичну типологію відіменникових утворень. Відповідно до цієї мети визначаються конкретні **завдання роботи**:

- виявити частиномовну і семантико-словотвірну структуру десубстантивних похідних від іменників на позначення осіб за спорідненням і свояцтвом, рідин та абстрактних непохідних іменників; встановити інвентар дериваційних формантів, які використовуються для творення відіменникових похідних;

- проаналізувати реалізацію в мові словотворчого потенціалу різних груп іменників;

- визначити чинники, які впливають на дериваційну поведінку твірних іменників, зумовлюють можливість словотворчого акту чи унеможливають його;

- простежити глибину семантичних позицій відіменникових СП і вивчити семантико-функціональні взаємовідношення спільноосновних різноформатних десубстантивів з однаковим СЗ;

- розглянути лексико-семантичну співвідносність твірних іменників і їх похідних;

- з'ясувати фактори, які впливають на особливості відображення у лексико-семантичній структурі де субстантивів полісемії їх твірних; виявити словотворчу спроможність окремих лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) багатозначних твірних іменників і відповідно визначити різні типи відношень між СП окремих значень у межах СП іменника загалом.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в роботі вперше розглянуті СП іменників (назв осіб за спорідненням, назв рідин, абстрактних непохідних іменників) у сучасній українській мові, описані всі відіменникові деривати з властивими їм структурою словотвірної семантики, способами словотвору та словотворчими ресурсами, охарактеризована дериваційна валентність твірних іменників. Нові дані отримані в результаті дослідження лексико-семантичної співвідносності твірних іменників з усіма похідними, що формують СП, визначені чинники, які впливають на ступінь засвоєння полісемії твірною дериватами, та встановлені типи взаємовідношень парадигм окремих ЛСВ базового іменника.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали проведеного дослідження можуть бути використані при описі словотвірних гнізд іменників, у працях монографічного характеру при створенні типології відіменникового словотвору. Спостереження й узагальнення, зроблені в дисертації, важливі для порівняльно-типологічного вивчення мов. Результати й матеріали дисертаційної роботи знайдуть застосування в лексикографічній практиці (зокрема при укладанні морфемних та словотвірних словників), у вузівських курсах із морфеміки й словотвору та у відповідних підручниках і навчальних посібниках. Матеріали роботи можна використовувати при вивченні української мови іноземцями, застосовуючи так званий гніздовий метод.

Матеріалом дослідження послужила спеціально укладена картотека десубстантивів, зафіксованих в одинадцятитомному Словнику української мови, двотомному Частотному словнику сучасної української художньої прози, а також у шеститомному Українсько-російському словнику, тритомному Російсько-українському словнику та у Словнику української мови за редакцією Б. Грінченка, сучасній художній і перекладній літературі, публіцистиці та усному мовленні. Використана лексична картотека художніх творів В. Стефаника (Прикарпатський університет).

Методи дослідження. Основним методом дослідження є описовий з використанням компонентного аналізу та прийомів перифраз.

Апробація роботи. Дисертація обговорювалась на засіданнях кафедри української мови Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Основні положення дисертації були викладені у доповідях і повідомленнях на Стефаниківських читаннях (Івано-Франківськ, 1993), наукових конференціях “Семантика мови і тексту” (Івано-Франківськ, 1993), “Актуальні проблеми словотвору української мови” (Тернопіль, 1993), “Словотвір як вияв динаміки мови” (Львів, 1994), “Актуальні проблеми українського словотвору” (Івано-Франківськ, 1995).

Публікації. Проблематику дисертаційного дослідження висвітлено у 8 публікаціях загальним обсягом 1, 7 друк. арк.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана із дослідженнями, які здійснюються на кафедрі української мови Прикарпатського університету ім. В. Стефаника в рамках програми вивчення граматичної будови української мови.

Обсяг і структура дисертації. Мета і завдання дослідження зумовили структуру роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Обсяг дисертаційного дослідження – 180 с., список використаної літератури – 14 с.

У **вступі** обґрунтовується вибір теми, її актуальність, визначається об'єкт, мета і завдання дослідження, наукова новизна роботи, її практичне значення.

У **першому розділі** – “Структурно-семантичний аналіз словотвірних парадигм іменників ЛСГ “Назви споріднення та свояцтва” – розглядаються СЗ десубстантивів, мотивованих назвами споріднення та свояцтва, способи й засоби їх вираження, висвітлюється реалізація словотворчої спроможності іменників, аналізується глибина СП і лексико-семантична співвідносність твірних іменників та їх похідних.

Лексико-семантична група (ЛСГ) іменників на позначення осіб за спорідненням та свояцтвом об'єднує: а) слова, які позначають власне родичів (*батько, мати, дочка, син, дід* тощо); б) слова, які називають людей, родинні зв'язки між якими виникли внаслідок шлюбу (*зять, свекор, невістка* тощо); в) слова-назви осіб, які вступили або вступають у шлюб (*наречений, наречена, молода, чоловік, дружина* тощо); г) слова, які виникли у зв'язку з християнським обрядом хрещення (*хрещеник, хрещениця, кума* тощо). Іменники-назви осіб за спорідненням утворюють похідні іменники із СЗ “носій предметної ознаки” (наприклад: *бабій, мати-героїня, дідизна, чоловічина, дитинець*), “виконавець дії, об'єкт якої названий твірним іменником”

(*синовбивець, дідовод* тощо), “абстрагована дія, об’єкт якої названий твірним іменником” (*дітонародження, батьковбивство* та ін.), “демінутивність” (*дідунь, синок, сестриця, татко, сватонько, матеся* та ін.), “аугментативність” (*бабега, дідище* тощо), “збірність” (*жіноцтво, батько-мати* та ін.), “фемінітивність” (*внучка, пасербиця, родичка, свекруха* тощо), “недорослість” (*внуча, синеня*), “віддалений ступінь споріднення” (*прадід, правнук* та ін.), “стилістична модифікація” (*братуха, женишина* та ін.), “подібність” (*посестра, пасинок, мачуха* та ін.). Аналізовані похідні прикметники виражають СЗ “присвійність” (*батьків, мамин, зятній* тощо) та “загальна відносність” (*дитячий, жіночий, багатодітний* та ін.). Назви споріднення породжують і дієслівні деривати із СЗ “бути кимсь, поводитися, як особа, названа твірним іменником” (*кумувати, сваикувати, женихатися* тощо), “ставати подібним до особи, названої твірним іменником” (*збабіти, дитиніти* тощо), “робити подібним до особи, названої твірним іменником” (*братати, усиновити* тощо). Типова СП іменників-назв споріднення має тризонну субстантивно-ад’єктивно-вербальну структуру, яка представлена 16-ма СЗ.

Аналіз засобів реалізації СЗ показав, що найчастіше похідні від назв споріднення утворюються суфіксальним способом, інші способи словотворення (префіксація, осново- та словоскладання, конфіксація) представлені меншим числом дериватів. Результати аналізу узагальнені у зведеній таблиці (фрагмент таблиці див. на с. 14).

Із 102 проаналізованих СП іменників на позначення осіб за спорідненням 16 мають тризонну субстантивно-ад’єктивно-вербальну структуру з нереалізованими одним або кількома СЗ кожної із зон чи кількох, зокрема СП іменників *брат, баба, батько, син, сестра, дід, дитина, жених, кум, свояк* та ін. Найрегулярнішими є ад’єктивні СЗ. Двоступову субстантивно-ад’єктивну структуру мають 28 СП іменників, в яких найчастіше актуалізуються демінутивне СЗ субстантивної зони та посесивне СЗ ад’єктивної: *жінка, матір, отець, предок, чоловік, дядько, неня, свекруха, тесть, внук* і т. т. Субстантивно-вербальна двоступова структура властива лише іменнику *подруга*. Ще 35 іменників мають одноступову СП, здебільшого субстантивні (28) з реалізованими переважно одним чи двома СЗ: *близнюк, дівер, кузен, первісток, приймак, хрещеник, родак, небіжка, потомок* і т. д. Іменники *вітчим, муж, теща, шурин, донька* утворюють лише посесивні прикметники. Від частини іменників похідні не виявлені (*близнючка, ладо, нащадок, пращурка, трійня, фіїна, братова, хрещениця, наречений, наречена, молодий, молода* тощо).

Аналіз СП іменників ЛСГ “Назв споріднення та свояцтва” показує, що ця група твірних словотворчо досить активна, хоч реалізація дериваційного потенціалу конкретними іменниками дуже неоднорідна.

Іменники-назви осіб за споріднення відзначаються високою словотворчою активністю в утворенні похідних з модифікаційними СЗ, що зумовлено характером семантики твірних слів. Назвам споріднення властива специфічна номінативна функція: вони називають осіб, з якими людина щодня зустрічаються в неофіційних умовах і вони зчаста стають об’єктом її почуттів. Важливу роль відіграють частотність і конотації твірного. Так, іменники *отець* (уроч.), *муж* (книжн., уроч.), частота вживання яких, зокрема у розмовно-побутовому мовленні, низька, не породжують демінутивів. Поєднанню твірних

основ з емоційно-пестливим суфіксами перешкоджає і стилістична несумісність значень афікса й твірної основи. Іменники *мачуха, теща, вітчим*, що мають негативні конотації, не утворюють демінутивів. СЗ “аугментативність” не реалізують більшість назв споріднення. Стримуючим фактором при творенні аугментативів може виступати стилістична несумісність афікса і твірної основи. Аугментативні суфікси із стилістично зниженим значенням не поєднуються з основами, що містять позитивну оцінку (*ненька, неньо, доня, маля*) або є стилістично нейтральними і рідко вживаються з негативним відтінком. Відсутність пейоративних похідних пов’язана і з позамовними чинниками: в українському суспільстві завжди існувала пошана до батька, матері, високо цінувались родинні стосунки. Відповідні аугментативні значення можуть передаватися аналітично (*нікчемна жінка, здоровенний внук*), компенсуючи відсутні деривати.

Передумовою виникнення збірних похідних є здатність твірної іменника поєднуватися з кількісним числівником. Не існує логіко-поняттєвих перешкод для сполучення назв осіб з кількісним числівником. Однак на практиці більшість твірних не реалізують цю дериваційну потенцію. Появу збірних дериватів стримують труднощі фонемної сполучуваності на морфемному шві, які у разі необхідності долаються.

СЗ “фемінітивність” не реалізується в СП іменників жіночого та середнього родів. Назв осіб жіночого роду вже й так виражають значення жіночої статі. Аналогічно іменники середнього роду, що називають осіб одночасно і чоловічої, й жіночої статі (наприклад, *маля, внуча*), не стають твірними для фемінітивів. Від частини іменників не утворюються фемінітивні похідні тому, що в мові вже є іншоосновні лексеми з відповідним значенням (пор.: *батько – мати, дід – баба, тато – мама, чоловік – жінка, зять – невістка*).

Деривати із СЗ “недорослість” засвідчені в СП іменників чоловічого та жіночого родів, що можуть називати й недорослих осіб (*внук, дитина, син, небіж, пасерб*). Не породжують таких десубстантивів твірні іменники середнього роду, оскільки вони своїм лексичним значенням виражають недорослість (*близня, маля*).

Група дериватів із СЗ “віддалений ступінь споріднення” у сучасній українській мові не поповнюється новотворами. Навпаки, в порівнянні з мовою попередніх епох їх число зменшилось (пор. давнє *пра-теща*). Префікс **пра-**втратив продуктивність в утворенні похідних із СЗ “віддалений ступінь споріднення”.

СЗ “стилістична модифікація” представлене похідними, які функціонують переважно в розмовному мовленні і не всі зафіксовані в словниках. Десубстантиви, що стилістично модифікують семантику твірних, можуть поповнюватися за рахунок демінутивів, які втратили демінутивне значення (*матірка*).

Можливість утворення дериватів із СЗ подібності (*мати-й-мачуха, вітчим, маточка*) залежить від того, чи називає твірний іменник особу з досить виразною ознакою або функцією, які можуть лягти в основу нового найменування (пор, наприклад: *матка* ‘найбільша, єдина на всю сім’ю бджола,

що відкладає яйця’, тобто бджола, якій відведена та ж роль у бджолиній сім’ї, що матері в родині).

Реалізація СЗ “носій предметної ознаки” пов’язана із лексичною сполучуваністю твірного іменника. Назви споріднення можуть виступати у функції діяча чи об’єкта дії. Це зумовлює широкі можливості твірних при реалізації СЗ “носій предметної ознаки”. Обмеження (переважно семантичні) при творенні десубстантивів виявляються при аналізі лексико-словотвірних значень, що виділяються в межах СЗ “носій предметної ознаки”. Так, наприклад, деривати типу *бабизна, дідизна* (“спадок від особи, названої твірним іменником”) не утворюються від назв осіб по спадній лінії (*син, дочка, внук* тощо). Спадок залишають батьки дітям, дід, баба – внукам, предки – нащадкам, а не навпаки.

Актуалізація СЗ “виконавець дії, об’єкт якої...” та “абстрагована дія, об’єкт якої...” базовими іменниками пов’язана з їх лексико-синтаксичною сполучуваністю. В основі дериватів із зазначеними СЗ лежать предикативні конструкції одного типу: “*перехідне дієслово + залежний іменник*”. Назви споріднення легко сполучаються з перехідними дієсловами (наприклад, *вбивати, народжувати, ненавидіти, водити* тощо), що є передумовою утворення складних дериватів. Ряд таких десубстантивів незамкнутий і може бути оказіонально розширеним. Пор.: “– Гуг, гуг, гуг. – Я розбійник Хапагуг! Ненажера, *дітожера*. Злий розбійник та зажера” (М. Пашенко).

Для поєднання більшості твірних іменників із ад’єктивними суфіксами не існує ніяких перешкод, за винятком субстантивованих прикметників *наречений, наречена, молодий, молода*, де ад’єктивних іменників типу *маля, зведена*, первісно прикметникова семантика яких не сприяє появі похідних прикметників. Похідні посесиви можуть бути утворені майже від усіх назв споріднення. Так, у художніх текстах виявлено ряд посесивів, не зафіксованих у словниках: “Судячи по зовнішності, не було видно, щоб Корчинський визнавав цілковиту *швагрову* правоту...”; “Вітольд нахилився до *кузининого* вуха” (Е. Ожежко). Хоча посесивні прикметники конкурують з родовим відмінком належності, який переважає в науковому, діловому та публіцистичному стилях, вони є типовими для української мови і вживаються паралельно з родовим відмінком¹. Іменники-назви споріднення позначають осіб, з якими у найрізноманітніших відношеннях може перебувати той чи інший предмет (у широкому розумінні слова), Різні типи таких відношень й представлені в похідному прикметникові із СЗ “загальна відносність” (*чоловічий хор, дитяча кімната, жіноча частка майна*). Семантичні перешкоди при творенні таких прикметників відсутні, а формальні – легко долаються. Відсутність частини десубстантивів із СЗ “загальна відносність” зумовлена тим, що не існує комунікативної потреби в таких дериватах.

Передумовою виникнення похідних дієслів є поєднання твірних іменників з конструкціями на зразок: *бути, поводитися, як* (для дериватів із СЗ ‘*бути кимсь, поводитися, як особа...*’), *робити подібним до* (для дериватів із СЗ ‘*робити подібним до особи...*’), *ставати подібним до* (для дериватів із СЗ

¹ Гуйванюк Н. В. Засоби вираження присвійності в українській мові. – Чернівці, 1978. – С. 14.

“ставати подібним до особи...”). Хоча іменники-назви споріднення можуть сполучатися з усіма зазначеними дієсловами, типові дієслівні СЗ реалізуються нерегулярно, що пов’язане з характером семантики твірних іменників та екстралінгвальними чинниками. Так, наприклад, дієслова із СЗ “робити подібним до особи...” у більшості СП відсутні. Похідні типу *усиновити*, *удочерити* із цим СЗ від інших іменників не утворюються, оскільки в житті дуже рідко трапляється, щоб когось прийняли в сім’ю на правах діда, баби, родича та ін.

Важливою характеристикою СП, окрім її протяжності, що визначається кількістю зон та СЗ, є також глибина СП. Розгортання СП в глибину передбачає заповнення однієї семантичної позиції кількома дериватами (наприклад: *чоловічисько*, *чоловічище*, *чолов’яга*; *дитинний*, *дитинячий*, *дитячий*). Такі деривати, утворені від спільної твірної основи з допомогою однофункціональних, але різнозвучних словотворчих формантів, розрізняються не лише стилістичними характеристиками, конотаціями, емоційним забарвленням, а й частотою і сферою використання, і навіть семантично. Ми вслід за І. І. Коваликом та В. В. Грещуком вважаємо такі ряди похідних словотвірними синонімами. Словотвірна синонімія є досить поширеним явищем серед де субстантивних похідних у СП назв споріднення. У результаті зіставного аналізу лексико-семантичних структур спільноосновних десубстантивів з однаковим СЗ виділено такі основні групи: 1) десубстантиви, які нічим не розрізняються між собою; 2) похідні, які, маючи однакові лексичні значення, розрізняються функціонально-стилістично; 3) деривати, що мають спільне одне чи кілька значень і протиставляються іншими компонентами лексико-семантичних структур; 4) слова, що мають різні значення.

Подальший аналіз семантико-словотвірного зв’язку між твірними іменниками та їх похідними, що формують СП, дає змогу простежити реалізацію семантичного потенціалу твірного у похідних різного типу та визначити чинники, які впливають на можливості засвоєння семантичного обсягу мотиваційного іменника похідним словом. Визначаються типи й підтипи дериватів за їх семантичною співвідносністю з твірним іменником. Кількісний та частиномовний склад різних типів дериватів з тим чи іншим СЗ відображений у зведеній таблиці, див. її фрагмент:

Семантична співвідносність твірних іменників-назв рідин та їх похідних

Частино-мовний склад похідних	Словотвірні значення, реалізовані похідними	Кількість похідних (в абсолютних цифрах та у відсотках), що успадковують:							
		значення однозначного іменника	одне значення багатозначного іменника	кілька значень багатозначного іменника	усі значення багатозначного іменника				
1	2	3		4		5		6	
		%		%		%		%	
іменники	носії предметної ознаки	5	14	25	69	5	14	1	3
	демінутивність	43	33	23	17	19	24	47	36
	аугментативність	2	20	6	37	5	24	3	19

Неоднаковий словотворчий потенціал окремих значень – причина появи семантичних варіантів СП багатозначних слів і різного співвідношення між ними. СП окремих ЛСВ багатозначного твірного перебувають між собою

здебільшого у відношеннях накладання (коли СП мають однаковий склад) або перетинання (коли СП містять один або кілька спільних дериватів), рідше – доповнення (коли СП не мають жодного спільного деривата).

Другий розділ – “Структурно-семантичні особливості словотвірних парадигм іменників ЛСГ “Рідини”, у якому розглядаються СП іменників-назв рідин, за структурою та методикою викладу близький до першого.

У ЛСГ “Рідини” об’єднані іменники, які містять у своїй лексико-семантичній структурі сему ‘рідина’, а також більш чи менш близькі до неї семи ‘розчин’, ‘сік’, ‘напій’, ‘смола’, ‘наливка’ тощо. Такі іменники можуть називати: а) рідини, що містяться в організмі людини, тварини або рослини (*живиця, жовч, кров, лімфа, молоко, сік* тощо); б) нехарчові та харчові розчини (*духи, лак, емульсія, ропа; розсіл, сироп, оцет* тощо); в) напої (*айвівка, мускат, ром, вино, кава, квас, чай* тощо); г) рідини, що є наслідком переробки і використовуються у промисловості, медицині (*ацетон, бензин, нафта, оліфа, спирт* тощо). Іменники на позначення рідин є базою для утворення похідних іменників із СЗ “носій предметної ознаки” (*смоляр, пивник, слинько, кав’ярня, спиртівка, бензозавод* тощо), “виконавець дії, об’єкт якої названий твірним іменником” (*квасовар, водовоз* тощо), “місце дії, об’єкт якої названий твірним іменником” (*водосховище, виноробня* тощо), “абстрагована дія, об’єкт якої названий твірним іменником” (*крововилив, Водосвяття* тощо), “демінутивність” (*слиночка, чайок* тощо), “одичність” (*росина, сльозина*), “стилістична модифікація” (*гнояка*), ад’єктивів із СЗ “загальна відносність” (*ромовий, сирівцевий, синовіальний, малокровний* тощо), “який не має або позбавлений того, що назване твірним іменником” (*безводний, безмолочний*) та дієслів із СЗ “наділяти тим, що назване твірним іменником” (*оліфити, оцтити, лакувати* тощо), “дія, результат якої названий твірним іменником” (*сочити, сльозоточити* тощо), “позбавляти того, що назване твірним іменником” (*знекровити, обезкровлювати* і т. д.), “дія, зміст якої названий твірним іменником” (*чаювати, слизити*). Типова СП назв рідин має у своїй структурі субстантивну, ад’єктивну та вербальну зони, у межах яких виділяється 13 СЗ.

Похідні від назв рідин здебільшого утворюються суфіксальним і складно суфіксальним способом, рідше – конфіксальним. Характеристика словотворчих засобів узагальнена в таблиці (див. фрагмент на с. 14).

Зі 124 конкретних СП іменників ЛСГ “Рідини” тризонну субстантивно-ад’єктивно-вербальну структуру мають 15, зокрема СП іменників *кров, вода, гній, сльоза, смола, роса, спирт* тощо. 23 СП мають двозонну структуру, здебільшого субстантивно-ад’єктивну (*бензол, гліцерин, йод, лімфа, плазма, ропа* і т. д.), зрідка – ад’єктивно-вербальну (*одеколон, скипидар*). Більшість твірних характеризується однозонними СП: ад’єктивними (*ацетон, живиця, жовч, какао, коньяк, лимонад* і т. д.) або вербальними (*маринад, оліфа*). Від іменників *абрикотин, ганусівка, гаряч, грог, гумілак, бекмес, варенуха, вермут, віскі, лафіт, шампанське, шипучка* та ін. похідні не виявлені.

Словотворча активність назв рідин пов’язана з їх семантичними та прагматичними характеристиками, структурними особливостями, з належністю до власне української чи запозиченої лексики, зі ступенем освоєння іншомовної назви сучасною українською літературною мовою.

У конкретних СП найчастіше реалізується СЗ ад'єктивної зони “загальна відносність”. Деривати з цим СЗ можуть без перешкод бути утворені від багатьох твірних (*оліфа, колодій, лафіт, есенція, грог, лізол* та ін.), за винятком деад'єктивних іменників типу *порічківка, полуничник*, що вже мають у своїй структурі прикметникові суфікси.

Натомість деривати з ад'єктивним СЗ “який не має або позбавлений того...” у більшості СП не засвідчені, хоча не існує логіко-поняттєвих перешкод для їх утворення. Відсутність похідних компенсується деад'єктивними прикметниками з префіксом *не-*, які виражають ту ж лексичну семантику (*нелаковий*).

Із типових СР субстантивної зони модифікаційні СЗ представлені в конкретних СП нечисленними дериватами. Проте деривати із СЗ “стилістична модифікація” та “демінутивність” у разі потреби можуть виникнути від більшості назв рідин. У розмовному мовленні, наприклад, виявлені демінутиви *кавуся, бензинчик, сиропчик* та ін., які не зафіксовані у словниках. При творенні похідних із СЗ “стилістична модифікація” та “демінутивність” від іменників типу *бензол, нітрогліцерин, хлорал* стримуючим фактором, на нашу думку, виступає стилістична несумісність словотворчого афікса (розмовний характер, емоційне забарвлення пестливості) та твірної основи (із сфери термінології).

Реалізація СЗ “одиночність” властива іменникам *сльоза, роса, кров*. Ці твірні можуть функціонувати у складі словосполучень “крапля роси”, “крапля крові” і под., на основі яких і виникають деривати із СЗ одиночності. Більшість іменників не утворює таких похідних, оскільки називає рідини, які усвідомлюються нами як однорідні неподільні на краплини речовини (на відміну від крові, що часто сочиться по краплині, роси, що осідає краплинами, чи сліз, що стікають крапля за краплею).

Похідні іменники із СЗ “носій предметної ознаки” називають як істот (особу, тварину), так і неістот (рослину, посуд, місце, підприємство, прилад, напій, страву, захворювання тощо). У номінаціях рослин, що виникли на базі назв рідин, твірна основа вказує на місце, де росте рослина (*слизовик, водорість*), або речовину, яка виділяється рослиною (*смілка*). Твірна основа у назвах тварин вказує на місце перебування (*гнойовик*), те, чим харчується тварина (*нектарка*), речовину, яка виділяється деякими клітинами тварин (*слизняк*). Тому є підстави припустити, що похідні назви рослин та тварин можуть бути утворені лише від тих іменників, що називають рідини, які придатні для життя рослин і тварин або містяться в рослинних і тваринних організмах. Рідини, що є наслідком переробки, назвами нехарчових розчинів, напоїв, не можуть виступати твірними для таких дериватів. Значно ширші можливості та ймовірність появи похідних, що називають місце, підприємство, посуд, де зберігається, виготовляється чи продається рідина. Однак у багатьох випадках, навіть за сприятливих логіко-поняттєвих передумов, деривати відсутні, оскільки вже є лексеми з іншим коренем, які передають це значення. Так, засвідчені похідні *молочник, кавник*, але немає назви посуду для горілки, пуншу, вишнівки та ін. напоїв, які б мотивувались цими іменниками.

Похідні із СЗ “виконавець дії, об'єкт якої...”, “місце дії, об'єкт якої...”, “абстрагована дія, об'єкт якої...” виникають на основі сполучень твірних іменників у непрямих відмінках, інколи – називному, з дієсловами *варити,*

возити, охолоджувати, качати, стікати, пити тощо. Від більшості навіть словотворчо активних іменників досліджуваної ЛСГ похідні із зазначеними СЗ не виявлені, що зумовлено відсутністю комунікативної потреби в таких дериватах. Те, що не існує ніяких перешкод для їх утворення, підтверджують приклади новотворів, наприклад, із СЗ “виконавець дії, об’єкт якої...”: “Його батько був звичайнісіньким *оцтоваром*, не ким іншим, як *оцтоваром*, був і сам Пелісьє”; “Тоді існування такого чоловіка, як Пелісьє, було взагалі неможливе, бо в той час, щоб виготовити просту помаду, необхідно було мати такі знання, які цьому *оцтозбовувачу* і не снилися” (П. Зюскінд).

Передумовою виникнення похідних дієслів із СЗ “наділяти тим...” є поєднання твірних іменників з дієсловами *покривати, насичувати, наносити, поливати, покривати* і под. Такі дієслівні похідні можуть бути утворені майже від усіх твірних назв рідин, окрім іменників, що називають напої, оскільки напої рідко використовуються для того, щоб ними щось змочувати, поливати, просочувати і т. п. Іменники підгрупи “напої” пасивні й при утворенні похідних з усіма іншими СЗ вербальної зони.

Дієслова із СЗ “дія, результат якої...” виникають на базі тих твірних іменників, які поєднуються з дієсловами *утворювати, виділяти, точити*. Кількість похідних з цим СЗ незначна, хоча потенційно вони можуть бути утворені від багатьох назв рідин.

Далі простежується глибина СП іменників на позначення рідин. Серед семантичних позицій, що мають глибину, більшу за 1, переважають ті, глибина яких становить 2-3 десубстантиви. Та глибину окремих семантичних позицій може визначати 17 і навіть 32 деривати. Спільноосновні десубстантиви з однаковим СЗ, мотивовані назвами рідин, лексико-семантично здебільшого збігаються в одному чи кількох ЛСВ або взагалі є відмінними за лексичним значенням. Вони можуть розрізнятися й функціонально-стилістично.

Подальший аналіз семантичної співвідносності твірних іменників-назв рідин та їх похідних включає виділення типів і підтипів дериватів за характером їхнього лексико-словотвірного зв’язку з твірним іменником. Результати аналізу зведені в узагальнюючій таблиці.

Семантична структура похідних формується здебільшого на основі семантики твірних. Деривати, що містять і ЛСВ, не співвідносні зі значеннями мотиваційних іменників, становлять лише 4 % усіх дериватів. Семантика твірних відіграє основну роль і в розвитку полісемії дериватів – 75 % багатозначних похідних відображають полісемію твірних. Багатозначність твірних впливає і на кількісний склад дериватів, реалізацію ними типових СЗ. Полісемічні іменники утворюють в середньому 9 похідних, а однозначні – 4. Найбільша кількість реалізованих СЗ засвідчена в СП полісемічних іменників *кров, гній* (9 СЗ із 13-ти), *вода* (8 СЗ). Хоча полісемія твірних і розширює їх словотворчий потенціал, ступінь її засвоєння дериватами в цілому досить низький. Більшість похідних переймає один ЛСВ багатозначного твірного. Кілька або всі значення успадковуються нечисленними дериватами, здебільшого похідними модифікаційного типу – демінутивами та ін., прикметниками із СЗ “загальна відносність”, дієсловами із СЗ “наділяти тим, що назване твірним іменником”, “дія, результат якої названий твірним

іменником”. Похідними успадковуються переважно прямі немарковані ЛСВ. Переносні значення переймаються десубстантивами рідко.

Щодо відношень між СП окремих ЛСВ багатозначних твірних, то найпоширенішими є взаємовідношення накладання та перетинання, що зумовлено однорідністю або семантичною близькістю ЛСВ твірних іменників (більшість багатозначних іменників у всіх значеннях, зокрема прямих, є назвами рідин, наприклад: *молоко, сік, олія, вода* та ін.).

У третьому розділі – “**Структурно-семантична характеристика словотвірних парадигм абстрактних непохідних іменників**” - висвітлюються питання словотворчої спроможності абстрактних непохідних іменників.

Група абстрактних непохідних іменників дуже неоднорідна за своїм складом. Серед аналізованих іменників виділяємо назви: 1) якостей, властивостей (*дефект, грація, тандж, врода* тощо); 2) дій (*полеміка, бесіда, рейд, ремонт* тощо); 3) стану (*полон, нудьга, анархія, скрута* тощо); 4) відчуттів (*голод, спрага, жага* тощо); 5) психічних явищ (*пам’ять, психіка, віра, апатія, розум, совість, сум* тощо); 6) суспільних явищ (*путч, криза, бунт, референдум* тощо); 7) явищ природи (*відлига, стихія, пожежа*); 8) термінів – юридичних (*раритет, алібі, реституція*), медичних (*резекція, афазія, атрофія*), економічних (*сальдо, санкція*) тощо; 9) наук (*логіка, етика, фізика, хімія* тощо); 10) хвороб (*рахіт, ревматизм, анемія*) тощо.

Типова СП абстрактних непохідних іменників має чотиризонну субстантивно-ад’єктивно-вербально-адвербіальну структуру. Десубстантивам властиві 19 СЗ, зокрема субстантивні – “носій предметної ознаки” (*силач, фізик, рефрактор, символізм* тощо), “виконавець дії, об’єкт якої названий твірним іменником” (*розкошлюб, силомір* тощо), “абстрагована дія, об’єкт якої названий твірним іменником” (*славолюбство, сортообмін* тощо), “демінутивність” (*правдонька, горечко, теорійка* тощо), “аугментативність” (*талантище, силища*), “збірність” (*фактаж, тематика*), “заперечення предметної ознаки” (*нещастя, безсилля* та ін.), “стилістична модифікація” (*грішка (дит.), тямок (розм.)* тощо), ад’єктивні – “загальна відносність” (*гнівний, ранговий, розпачливий, малотиражний* тощо), “який не має або позбавлений того, що назване твірним іменником” (*безтарифний, безцільний*), “який знаходиться за межами того, що назване твірним іменником” (*позазаконний* тощо), “скерований проти того, що назване твірним іменником” (*протишоковий* тощо), вербальні – “дія, результат якої названий твірним іменником” (*гнівити, страхати, травмувати* тощо), “дія, зміст якої названий твірним іменником” (*силкуватися, розуміти* тощо), “позбавити того, що назване твірним іменником” (*обезчестити, розкабалити, знедолити*), “позбутися того, що назване твірним іменником” (*обезглуздити, збезволіти* тощо), “наділяти тим, що назване твірним іменником” (*красити, ритмізувати*), “бути тим, що назване твірним іменником” (*символізувати, стимулювати*), адвербіальне СЗ “адвербіалізація предметної ознаки” (*духом, гаразд, насмерть, невлад* тощо).

Аналіз 471 конкретної СП показав, що чотиризонну структуру мають тільки СП 13 іменників (*сила, ціна, біда, страх, кривда, шкода* та ін.). Серед тризонних СП переважають субстантивно-ад’єктивно-вербальні (126), в яких

часто реалізується по одному СЗ кожної із зон. Це СП іменників *баланс, пам'ять, гріх, кредит, премія, щастя, травма, вість, трапеза, реклама, фантазія, слава, влада* та ін. Тризонні СП іншої структури властиві небагатьом твірним іменникам, зокрема субстантивно-ад'єктивно-адвербіальні (*смерть, лихо, транзит*), ад'єктивно-вербально-адвербіальні (*аванс, дар, рикошет, толк*). Найчисленнішими є двозонні СП (137), переважно субстантивно-ад'єктивні (*авантюра, гумор, інтелект, період, сюжет, цинізм* тощо). 60 двозонних СП мають ад'єктивно-вербальну структуру (*голод, зло, конфлікт, норів, розпач, сум* і т. д.), 17 – субстантивно-вербальну (*плагіат, барши, інтрига, аргумент* тощо). Однозонних СП 123: субстантивні (10), ад'єктивні (89), вербальні (24). Від 25 іменників (*абсцес, алібі, ампула, амнезія, аут, реноме, сенс* та ін.) похідні не виявлені.

Характеристика словотворчих засобів, які беруть участь у творенні аналізованих десубстантивів, представлена у зведеній таблиці “**Дериваційна валентність іменникових основ**”¹, фрагмент якої наводиться нижче:

Словотвірні значення і засоби їх реалізації	Основи іменників, які позначають:		
	осіб за спорідненням та свояцтвом	рідини	абстрактні непохідні іменники
1	2	3	4
	«носій предметної ознаки»		
-ник (-івник)	п	+	+
-ик(-овик, -ік)	п	п	+
-ер(-ор, -гор, -онер)	-	п	+
-ар(-яр)	-	+	+

Абстрактні непохідні іменники мають високий словотворчий потенціал, але реалізують його далеко не в повному обсязі. Невисоку словотворчу активність частини іменників можна пояснити тим, що вони є запозиченими лексемами, зокрема термінологічного характеру, відзначаються низькою частотністю і мало освоєні українською розмовною мовою. Абстрактні непохідні іменники реалізують свої словотворчі потенції неоднорідно, що зумовлено різноманітністю складу самої групи твірних. Найчастіше у конкретних СП представлені десубстантиви із СЗ “загальна відносність” ад'єктивної зони, “носій предметної ознаки” – субстантивної та “дія, результат якої...”, “дія, зміст якої...” вербальної зони.

Десубстантиви із СЗ “носій предметної ознаки” можуть називати особу, предмет, абстрактні поняття тощо, які мають відношення до того, що назване твірним іменником. Те, що десубстантиви із цим СЗ від тих чи інших абстрактних непохідних іменників не засвідчені, пояснюється перешкодами системного характеру: у мовленні таку ж функцію виконують однокореневі похідні, але з прикметниковою чи дієслівною твірною основою (пор.: *щастя – щасливчик* (від *щасливий*)) або браком суспільного замовлення на них.

Похідні іменники із СЗ “збірність”, “аугментативність”, “демінутивність” виявлені в небагатьох СП. При творенні похідних демінутивів та аугментативів

¹ Знаки “+”, “-” вказують на наявність чи відсутність деад'єктивів, а “п” позначає поодинокі випадки деривації.

стримуючим фактором виступає обмеження семантичного характеру: “суфікси на означення зменшеності, пестливості і збільшеності, згрубілості не сполучаються з коренями іменників, що називають абстрактні поняття (за винятком іменників типу *воля, доля*, що можуть уживатися із стилістичним відтінком інтимності...”¹. Передумовою виникнення збірних похідних іменників є можливість поєднання твірних іменників із кількісним числівником. Іменники на позначення абстрактних понять не мають конкретного значення, що вимагало б їх кількісної або числової характеристики, тому й не можуть сполучатися з кількісними числівниками (наприклад, абстрактні іменники-назви почуттів, психічних явищ тощо) і вживаються переважно в одній часовій формі, здебільшого в однині.

Похідні двохосновні субстантиви із СЗ “виконавець дії, об’єкт якої...” та “абстрагована дія, об’єкт якої...” нечисленні серед дериватів, мотивованих абстрактними непохідними іменниками. При реалізації СЗ “абстрагована дія, об’єкт якої...” стримуючим фактором виступає те, що твірні іменники самі мають абстрактне значення. Малопродуктивність утворень із СЗ “виконавець дії, об’єкт якої...” компенсується дериватами із СЗ “носій предметної ознаки”. СЗ “виконавець дії, об’єкт якої...” та “носій предметної ознаки” рідко реалізуються в одній і тій же СП. У випадку такої реалізації дериват з одним СЗ називає особу, з іншим – прилад (пор.: *силань, силач, силак* “людина великої фізичної сили” – *силомір* “прилад для вимірювання величини сили, динамометр”).

Деривати із СЗ “заперечення предметної ознаки” (*безсилля, безвладдя*) засвідчені від незначної кількості абстрактних непохідних іменників.

Хоча прикметники із СЗ “загальна відносність” виявлені не від усіх твірних іменників, не існує логіко-поняттєвих перешкод для їх утворення, а відсутні прикметникові похідні компенсуються дієприкметниковими похідними або ж спільнокореновими прикметниками з іншою субстантивною твірною основою (пор.: *аналіз – аналізований* (від *аналізувати*), *жаль – жалісний, жалісливий* (від *жалість*)).

Інші ад’єктивні СЗ реалізуються небагатьма десубстантивами. Похідні прикметники із СЗ “який не має або позбавлений того...”, незважаючи на сприятливі передумови, від більшості абстрактних непохідних іменників не утворюються. Натомість властиве їм значення у мовленні передається префіксальними деад’єктивами чи синтаксичними конструкціями (*нешкідливий*). СЗ “скерований проти того...” здебільшого реалізується в СП тих іменників, що є назвами якихось “негативних” явищ (стихійних, суспільних, хвороб), з якими людина намагається боротись, проти яких необхідно вживати якихось заходів. Такі прикметникові похідні можуть бути утворені й на базі інших твірних. Ад’єктивне СЗ “який знаходиться за межами того...” актуалізується лише в кількох СП. Пасивність абстрактних іменників при реалізації цього СЗ пов’язана з тим, що вони називають особливі “сутності”, які часто-густо не мають чітко окреслених, визначених меж, таких, як звичайні предмети навколишньої дійсності.

Дієслівні похідні із СЗ “дія, результат якої...” утворюються на основі

¹ Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові. – К.: Рад. школа, 1974. – С. 8.

сполучень твірних абстрактних іменників із дієсловами *викликати, надавати, робити, визначати* і т. п., із СЗ “дія, зміст якої...” – на основі сполучень твірного із дієсловами *проявляти, відчувати, займатися* і т. п. Твірні іменники вільно поєднуються із цими дієсловами (за винятком назв хвороб, наук), і деривати із цим СЗ є досить поширеними. Однак не від усіх твірних відзначені такі десубстантиви.

Інші СЗ вербальної зони (“втратити те...”, “позбавити того...”, “бути тим...”, “наділяти предметною ознакою”) актуалізуються в обмеженій кількості конкретних СП, здебільшого в СП абстрактних іменників-назв психічних явищ, відчуттів, властивостей, ознак.

Похідні прислівники засвідчені в СП іменників, що є назвами психічних явищ, почуттів, деяких суспільних явищ тощо. Необхідною умовою переходу іменників у прислівники є вживання перших у ролів обставини і їх формальна нейтралізація, тобто втрата змінності, пор.: *біда (-и)*, ж. р. – лихо, нещастя; *біда* – погано, *біда* чоловікові в неволі. Оскільки деякі з абстрактних іменників, наприклад, назви політичних, ідеологічних течій, наукових напрямків, хвороб тощо, не вживаються в обставинній функції в реченні, то й, відповідно, не переходять у розряд прислівників.

У межах десубстантивів, мотивованих абстрактними непохідними іменниками, досить поширеними є спільноосновні деривати з однаковим СЗ. За лексичними значеннями такі похідні переважно не збігаються.

Аналіз семантико-словотвірного зв'язку між твірними абстрактними іменниками та їх похідними засвідчив, що серед типів дериватів переважають однозначні похідні, які співвідносні із семантикою однозначного твірного або одним ЛСВ багатозначного базового іменника. Десубстантиви, які успадковують кілька або всі ЛСВ багатозначного твірного, є менш численними. Це здебільшого похідні демінутиви, аугментативи, іменники із СЗ “заперечення предметної ознаки”, “стилістична модифікація”, прикметники із СЗ “загальна відносність”, “скерований проти того...”, дієслова із СЗ “дія, зміст якої...”.

СП окремих ЛСВ багатозначних твірних іменників перебувають найчастіше у відношеннях перетинання, рідше – накладання та доповнення.

У **висновках** узагальнено результати проведеного дослідження. На основі зіставлення СП іменників розглянутих груп стверджується, що належність до однієї частини мови, спільне загальнокатегоріальне значення предметності, близькість структурно-стилістичних властивостей базових слів визначає спільні особливості їх дериваційних можливостей. Так, від іменників усіх трьох груп у словотворчих актах мутації та модифікації утворюються іменникові, прикметникові та дієслівні похідні, при цьому найрегулярнішими є прикметникові та іменникові деривати. Однак у типових СП іменників різних груп спостерігаються й відмінності, зумовлені передовсім специфікою структурно-семантичних особливостей твірних. Так, типова СП абстрактних іменників містить, на відміну від інших, ще й адвербіальну зону. Набір СЗ у межах кожної із зон також не є однаковим.

Десубстантивні похідні утворюються здебільшого суфіксальним способом. Інші способи словотворення (префіксально-суфіксальний, префіксальний, складно-суфіксальний, основоскладання, словоскладання, префіксально-суфіксально-постфіксальний, суфіксально-постфіксальний,

абревіація, адвербіалізація) є не такими універсальними і обмежуються специфікою словотвірної семантики та частиномовною належністю дериватів.

Іменники-назви споріднення та свояцтва, назв рідин та абстрактні непохідні іменники дериваційно досить активні, але реалізують свою словотворчу спроможність по-різному. Жоден з іменників у межах трьох груп не утворює десубстантивів з усіма типовими СЗ. Найбільша протяжність СП властива переважно непохідним твірним, семантика яких найбільш значуща у практичній діяльності людини, а самі твірні субстантиви відзначаються високою частотністю в мовленні. Реалізація дериваційного потенціалу конкретними іменниками залежить від їх семантичних, прагматичних та структурних характеристик, сполучувальних можливостей. Важливим при інтерпретації словотворчої спроможності є належність твірного іменника до відповідної підгрупи у складі ЛСГ чи структурно-семантичної групи. Нерідко відсутність тих чи інших дериватів зумовлена наявністю несловотвірних засобів, які виражають семантику, адекватну словотвірній. Інколи те чи інше СЗ передається дериватами з іншою твірною основою.

Вивчення лексико-семантичних та функціонально-стилістичних взаємовідношень однофункціональних спільноосновних десубстантивів із структурно різнотипними формантами показало, що такі відношення є неоднорідними і часто досить складними. Спостерігається як семантичне, так і функціонально-стилістичне розшарування дериватів у межах одного СЗ.

Семантична структура відіменникових дериватів формується на основі семантики твірних. Багатозначні іменники відзначаються більшою словотворчою спроможністю (кількістю реалізованих СЗ та дериватів загалом), ніж однозначні. Полісемія твірних іменників засвоюється дериватами по-різному. Похідні здебільшого успадковують прямі первинні ЛСВ. Переносні та стилістично марковані значення стають базою для утворення десубстантивів значно рідше. Ступінь відтворення полісемії твірного іменника пов'язаний ще й з іншими чинниками: складністю семантичної структури базових іменників, частиномовною належністю десубстантивів та характером їх словотвірної семантики. У міру збільшення кількості ЛСВ у структурі твірного знижується ступінь засвоєння його полісемії десубстантивами. Найрегулярніше переймають багатозначність твірного прикметникові та іменникові похідні.

Основні результати дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Семантична структура словотвірних парадигм назв споріднення у сучасній українській мові // Матеріали Міжнародної наукової конференції "Семантика мови і тексту". – Ч. 3. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 81-83.

2. Структурно-семантичні особливості десубстантивів у новелах В. Стефаника // Стефаниківські читання. – Вип. 2. – С. 122-125.

3. Структурно-семантична характеристика словотвірних парадигм назв рослин у сучасній українській мові // Актуальні питання словотвору української мови: Матеріали наукових читань, присвячених пам'яті професора Івана Ковалика. – Тернопіль, 1993. – С. 102-105.

4. До проблеми відображеної полісемії у похідному слові // Матеріали наукової конференції "Словотвір як вияв динаміки мови". – Львів: ЛДУ, 1994. – С. 24-25.

5. Семантична співвідносність твірних іменників і їх похідних // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Вип. 1. – Івано-Франківськ: Плай, 1995. – С. 163-168.

6. Структурно-семантичні особливості словотвірних парадигм іменників-назв рідин у сучасній українській мові // Актуальні проблеми українського словотвору: Матеріали 3-х наукових читань, присвячених пам'яті професора Івана Ковалика. – Івано-Франківськ: Плай, 1995. – С. 106-107.

7. Словотворча спроможність іменників лексико-семантичної групи “Рідини” // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Вип. 2. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 141-148.

8. Слова у мові живуть сім'ями // Обрії. – 1998. – № 2. – С. 39-42.

АНОТАЦІЯ

Микитин О. Д. Структурно-семантична типологія словотвірних парадигм іменників у сучасній українській мові. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова, Прикарпатський університет ім. В. Стефаника, Івано-Франківськ, 1998.

У дисертації розглядаються словотвірні парадигми іменників (назв осіб за спорідненням та свояцтвом, назв рідин та абстрактних непохідних іменників) у сучасній українській мові. На основі аналізу словотвірних парадигм досліджується словотворчий потенціал іменників та встановлюються чинники, які впливають на його реалізацію; простежується глибина семантичних позицій відіменникових словотвірних парадигм та розглядаються семантико-функціональні особливості спільноосновних десубстантивів з однаковим словотвірним значенням; аналізується лексико-семантична співвідносність твірних іменників з їх похідними.

Ключові слова: словотвірна парадигма, словотвірне значення, словотворчий потенціал, твірне слово, похідне слово.

АННОТАЦИЯ

Мыкытын О. Д. Структурно-семантическая типология словообразовательных парадигм имен существительных в современном украинском языке. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык, Прикарпатский университет им. В. Стефаника, Ивано-Франковск, 1998.

В диссертации рассматриваются словообразовательные парадигмы имен существительных (названий лиц по родству, названий жидкостей и абстрактных непроезженных имен существительных) в современном украинском языке. На основе анализа словообразовательных парадигм исследуется словообразовательный потенциал имен существительных и устанавливаются факторы, которые влияют на его реализацию; прослеживается глубина семантических позиций отсубстантивных словообразовательных парадигм и рассматриваются семантико-функциональные особенности

общеосновных десубстантивов с одинаковым словообразовательным значением; анализируется лексико-семантическая соотносительность производящих существительных с их производными.

Ключевые слова: словообразовательная парадигма, словообразовательное значение, словообразовательный потенциал, производящее слово, производное слово.

ANNOTATION

Mykytyn O. D. Structural-semantic typology of word-forming paradigms of nouns in modern Ukrainian. – Typescript.

A thesis for acquiring master's degree in the Ukrainian language, Precarpathian University named after V. Stefanyk, Ivano-Frankivsk, 1998.

The thesis is a research of word-forming paradigms of nouns (nouns denoting family relationship, nouns of material denoting liquids and abstract non-derivative nouns) in modern Ukrainian. The things studied at the basis of analysis of word-forming paradigms are; word-forming potential of nouns and causes which influence, its realisation; the depth of semantic positions of word-forming paradigms and semantic-functional peculiarities of desubstantives with the same stem and word-forming meaning; lexikal-semantic relationship between forming nouns and its derivatives.

Key-words: word-forming paradigms, word-forming meanings, word-forming potential, forming word, derivative word.